

ŽIVÝ ODKAZ

(K jubileu Ludovíta Štúra)

ELENA VÁROSSOVÁ

Ak niektorý národ má v svojej histórii nevela významných postáv a udalostí, musí sa k nim vracat omnoho častejšie než národ, ktorý disponuje plejádou veľikánov a kronikou hrdinstiev. Slovenský národ patrí k tej prvej skupine. Preto jeho opätovné návraty k Ludovítovi Štúrovi, k mnohostrannému a jedinečnému Štúrovmu dielu sú pochopiteľné a odôvodnené.

Ktorúkoľvek otázku slovenských národných dejín a kultúrneho dedičstva totiž začneme skúmať historicky a geneticky a hľadáme onen zvrat, keď sa prívlastok „slovenský“ dostáva jednoznačne a s plným zdôvodnením do života našich predkov, vynorí sa nám ako rozhodujúci moment pôsobenie Ludovíta Štúra a jeho podiel na ideovom formovaní národného obrodenia Slovákov v prvej polovici 19. storočia.

V tejto neodmysliteľnosti Štúra od slovenských novovekých dejín a v podiele na ich rozvinutí spočíva iste najulastnejší dôvod neustáleho vedeckovýskumného záujmu o jeho dielo i príčina slávnostného uctievania si jeho jubileí. Pritom v pláne vedeckého výskumu, pri ktorom ide o všeobecnú analýzu a objektívne kriticko-historické zhodnotenie Štúrovho odkazu, má filozofická analýza — od Hurbanových prvotín po dnešné komplexné výskumy — závažné postavenie. Prvý dôvod je ten, že filozofia — aj keď sa Štúr nevenoval jej úzko odbornému pestovaniu — podmienila utváranie jeho osobnosti, jeho náhľadov a koncepcií, jeho ponímanie javov i praktické pôsobenie v sociálnej realite. Ak chceme vystihnúť podstatu a zmysel Štúrových snáh, príčinu jeho progresívnej sociálno-politickej orientácie a ideovej jednoty jeho všestranného diela, musíme siahnuť nevyhnutne k Štúrovým filozoficko-ideovým postojom a k ozrejmieniu teoretickej bázy, ktorá mu je odrazovým mostom i k praxi a konkrétnym činom.

Rovnako závažná je filozofická analýza Štúrovho diela aj z druhého dôvodu. Skreslenie a falšovanie Štúrovej pôsobnosti dialo sa vždy z platformy určitých filozoficko-ideologických koncepcií. Interpretácie klerikálov a nacionalistov, tak isto ako pozitivistov a zástancov idey čechoslovakizmu možno usvedčiť z protištúrovských zámerov iba ich konfrontáciou s filozoficko-ideovým zmyslom Štúrových počinov.

V početných filozofických prácach o Štúrovi sa v oboch týchto smeroch vykonalo už základné bádatelské i hodnotiace dielo. Osvetlený je jeho teoretický i metodologický profil i konkrétne filozofické náhľady a kategórie. Preskúmané sú cudzie filozofické vplyvy v Štúrovom diele i jeho pôsobenie na svetonázor svojej generácie a celkový vývin slovenskej kultúry. Zhodnotené sú v podstate boje o Štúra a za jeho historicky pravdivé miesto v slovenských dejinách. A predsa neprestáva byť štúrovska téma vždy nanovo aktuálna a pritažlivá. Tu sa vynára ďalší moment, pri ktorom filozofický pohľad na Štúrovo dielo má svoje opodstatnenie.

V tejto krátkej jubilejnej úvahe sa chcem dotknúť práve tohto momentu. Chcem vrhnúť celkový „filozoficko-historický“ pohľad na vnútornú povahu a vlastnosti Štúrovho myslenia, ktoré spôsobujú, že naše návraty k nemu nie sú iba vedeckovýskumnými a formálnojubilejnými. Pýtam sa, prečo môžeme my a budú môcť aj naši potomci — napriek svetonázorovej odlišnosti — pociťovať jeho odkaz ako živý, ako tradíciu, ktorá nezvazuje ruky, ale otvára horizonty a podnecuje k novej aktivite?

Je známe, že filozofické náhľady, poznatky či teórie, akokoľvek na svoju dobu objavné, správne a pokrokové, starnú a v určitej dobe sa relativizujú novými poznatkami. No pritom sa podľa stupňa ich teoretickej a historickej hodnoty ukladajú ako viac alebo menej významné mílniky ľudského poznania do zásobárne, z ktorej profituje aj prítomnosť. Miera ich hodnoty a významu je — popri rôznych faktoroch — podmienená aj tým, či pre nasledujúce pokolenie predstavujú inšpiračnú silu, ktorá pomáha pri objavovaní a dobýjaní nových perspektív, či v nich ide o problémy a pozície všeludsky užitočné a progresívne, či rezonujú s predstavou hodnôt, ktoré sa v ľudstve všetkých čias označovali ako humanistické.

V tomto zmysle ide o vnútornú povahu a akčný typ mysliteľskej osobnosti, o vnútorný pátos a etos, ktorý mysliteľ vkladá do svojho diela. Ide o čosi, čo presvecuje cez teoretický a dobový rámec konkrétneho diela a určuje vo veľkej miere i spôsob jeho odovzdávania sa budúcim pokoleniam, t. j. spôsob jeho historickej transcendencie. Práve z tohto hľadiska nachodíme v type Štúrovho myslenia, osobnosti a činnosti mnoho momentov, či vlastností, ktoré svojim vnútorným nábojom tvoria z jeho odkazu odkaz živý, inšpirujúci.

Bol to mysliteľ a človek vyjadrujúci pozíciu bytostnej zaangažovanosti, aktivity a pretváraco-zdokonaľujúceho vzťahu k svetu. Táto pozícia je na jednej strane výrazom Štúrovho čínorodého vlastenectva a významného presvedčenia, že vzdelanci, duchovná elita v národe nemajú úlohu izolovaných, kabinetných vedcov, ale naopak povinnosť vyzbrojovať človeka a národ poznáním, ktoré mu pomôže orientovať sa správne v živote a neustále ho zlepšovať. Byť vzdelancom, filozofom či básnikom znamená pátrať po pravde života, zmocňovať sa jej s cieľom použiť ju ako prostriedok výchovy, uvedomenia a duchovnej aktivizácie všetkých vrstiev národa. Preto sú v Štúrovom ponímaní šťastné národy, ktoré majú mnoho opravdových vzdelancov; ich životný osud nie je ponechaný živelnosti a náhode, ale rozvíja sa cielavedome a v intenciách vzostupu, rozmachu; nie je teda osudom, ale tvorbou. Veda, umenie a predovšetkým filozofia majú v ich živote dôležité

miesto. Pomocou nej spoznajú svoju situáciu v celku ľudstva, môžu sa povzniesť k poznaniu zákonitosti dejín a nájsť správny spôsob integrovania sa do nich.

Na druhej strane je spomenutá Štúrova pozícia spätá s teoretickým presvedčením hegeliana, že podstatnou črtou človeka je aktivita, bytostný dynamizmus. Človek sa rodí dobrý, slobodný, ľudský atď. iba podľa pojmu; k všetkým týmto kvalitám sa musí vypracovať svojou vlastnou aktivitou, musí byť na nich zainteresovaný svojou vlastnou vôľou. To je jedna z právd, ktorú filozofia a veda nemôže človeku nikdy dosť prizvukovať. Zákonitosť v dejinách neznamená fatalizmus, osudovú nevyhnutnosť, ale zahrnuje aktívnu činnosť ľudí a národov. V tejto činnosti tvorí človek seba samého, vyvíja sa z prirodzeného biologického tvora v ľudskú duchovnú bytosť. Spoločnosť, štát, rovnako ako vedy a umenia sú v tomto tvorivom vzostupe prostriedkami aj výsledkami. Nikdy nie sú hotovými nemennými danosťami, ktoré človeka jednostranne formujú a deformujú. Ich vzájomné vzťahy sú zložité, dialektické. Ako človek nemôže žiť mimo spoločnosti a jej vplyvov, tak ju môže meniť a pracovať na jej prestavbe v ľudsky neustále dokonalejší útvar. Spoločenská aktivita, tvorivá vôľa, záujem na pretváraní daného stavu vecí, to je ten poľudšťujúci faktor, ktorý tvorí vlastný rozmer ľudských dejín. Bez neho by bolo ľudstvo zostalo v svojom praveku a ľudská história by bola prírodopisom. Či nie je tento Štúrov odkaz živý a inšpirujúci?

O Štúrovi sa konštatovalo, že sa neusiloval o revolučnú premenu spoločenských pomerov. Bol to však mysliteľ, ktorý stál na pozícii vývinového a dialektického chápania dejinných javov. Neustála premena a vývin všetkého existujúceho, rastenie a odumieranie, zrod nového a jeho opätovné starnutie je v jeho ponímaní zákonom rozvoja a napredovania histórie. Toto poznanie mu otvára cestu ku kritike tých sociálnych javov i kultúrno-ideových princípov, o ktorých sa nazdáva, že sú už zastaralé a úpadkové. Tak kritizuje feudalizmus, nešváry cirkvi i dezhumanizačné dôsledky západného kapitalizmu.

Historické a vývinové hľadisko inšpiruje ho aj k boju za záujmy slovenského národa, o ktorom verí, že sa hlási k národnej individualite právom vývinu, právom osobnosti, ktorá dospela k svojmu sebauvedomeniu. Hlboko vo vnútri tuší, že dialektiku dejinného vývinu nemožno zvrátiť ani zastaviť. Ak sa nový jav rodí, alebo sa niektorý národ uchádza o svoju slobodu, všetky prekážky sú iba povzbudením k jeho intenzívnejšiemu pohybu a k túžbe po sebaopotvrdeniu. Pritom ho boj za slovenský národ a čínorodé vlastenectvo, teoreticky zdôvodňované hlbokou analýzou svetových a slovanských dejín, situácie a osudov Slovákov nevedli ku konfliktom s inými národmi, najmä nie s národom českým. V láske k slovanstvu a v túžbe po opravdovej bratskej, na vzájomnej rovnocennosti, dôvere a pomoci založenej spolupráci s českým národom môže byť i dnes vzorom nielen kultúrnym, ale i politickým reprezentantom. Jasná reč Štúrova nepoznala ešte kamufláže; nezastieral skutočný stav vecí čičikavými slovami. Ak protestoval Ján Kollár a mnohí čeští vlastenci proti „slovenskej rozluke“, Štúr nekompromisne argumentoval za individualitu slovenského národa, a to z pozície demokratického a humanisticko-nadnárodného chápania funkcie národa. Jeho odkaz je inšpirujúci v ideí národnej, internacionálnej i človečenskej.

V obhajobe potreby povýšiť slovenský kmeň na národ a slovenčinu na spisovný jazyk nezakladá si predovšetkým na nezvratných dôkazoch historických a lingvistických, ale uplatňuje hladisko záujmov slovenského ľudu. V duchu najlepších demokratických a humanistických koncepcií vidí jadro a silu národa v „pospolitom ľude“. Chce sústrediť jeho aktivitu a uvoľniť pole jeho pôsobnosti vytvorením národnej jednoty, v ktorej tento ľud bude doma, v ktorej bude subjektom, a nie iba „odkundesom“.

Pritom je Štúrovi bytostne cudzí národný separatizmus, neúcta a intolerancia k iným národom a kultúram. Nemohlo to byť inak u mysliteľa, ktorý s Herderom a Kollárom vyznával, že „národy sú formou, v ktorej sa ľudstvo rozvíja“. Národy nie sú zo seba a pre seba, patria do celku všeobecnejšieho, vyššieho, sú vetvami jedného stromu ľudstva, jednotného ľudského rodu. Myšlienka národnej nezávislosti a boja o ňu nezakrýva mu predstavu demokratického spolužitia národov a víziu jednoty ľudstva, ktorá je hierarchicky najvyšším cieľom jeho snáh. Zdôrazňovanie individualizačných momentov, požiadavka slobody, práva na sebaurčenie pre každý národ korešponduje u neho so starostlivosťou o to, čo národy majú alebo by mali mať spoločné: to je ich humanitné poslanie.

Z nášho hladiska môžeme diskutovať s teoretickou argumentáciou hodnoty týchto náhľadov. Ale či možno poprieť, že v demokratických a humanizačných snahách spočívali a budú v každej dobe spočívať najlepšie a najtrvalejšie zložky ľudských usilovaní?

Možno namietat, že je rozdiel medzi humanizmom a humanizmom. U Štúra konverguje v tejto otázke viacero polôh. Nejde mu iba o konštatovanie základných druhových vlastností, ktoré robia človeka človekom, ani iba o filantropické misiónárstvo, vzdelávajúce človeka vo vznešených vedách a umeniach. Myslí veľmi konkrétne na potrebu tvoriť všestranné podmienky — duchovné rovnako ako ekonomické — pre zľudstovanie ľudí. Nebol plebejský revolucionár, hoci požiadavky humanizmu pre ľud mu boli vlastné. Ideály francúzskej revolúcie sú u neho zvrúcnené herderovským poňatím dobra a spravodlivosti a zduchovnené heglouckou mystifikáciou slobody. Azda aj preto má jeho hlas i dnes osobitnú i sugestívnu silu, že hoci je živý politickým hnutím, nemá iba charakter agitáčnej politickej ideológie.

V politických veciach si nenárokujúce neoprávnených istôt, neznáša však mravnú ľahostajnosť a relativizmus hodnôt: v demokratickej a humanistickej perspektíve je pevný a v konkrétnej práci za ňu nepozná hranice osobných obetí. Zápasia v ňom protirečenia odhaľujúce jeho ľudské slabosti a schopnosti i protirečenia prameniace z rozporov, ktoré nieslo v sebe hnutie malého, existenčne podlomeného a politicky málo uvedomelého kolektívu; víťazí však vôľa k činom a presvedčenie, že raz musí začať každý národ a že pokrok ľudstva v dejinách sa rozmnožuje pokrokom i najmenšej a najnepatrnejšej jeho časti.

Neustála konfrontácia vzťahu národa a dejín, človeka a spoločnosti vedie Štúra k otázke objasnenia zmyslu spoločenskej činnosti ľudí a existencie národov. Zložitosť týchto vzťahov mu sprostredkuje vývin filozofie od osvietenstva k Heglovi, od individualistického poňatia spoločnosti k dialektickému poňatiu ich vzťahu. Primát spoločenského v genéze človeka a nadradenosť všeobecného zá-

ujmu nad jednotlivý, individuálny záujem nedeje sa u neho s tendenciou zužovať priestor pre slobodu a rozvoj človeka. Prízvukom na spoločenskú podstatu človeka sleduje personalizáciu ľudí, tak ako prízvukom na nadnárodnú funkciu národov chce zdôrazniť ich internacionalizmus a svetoobčanstvo. Diferenciácia a integrácia, mnohosť a jednota, rozmanitosť záujmov a totožnosť spoločného cieľa, to je podľa Štúrovho názoru cesta k všestrannému rozvoju celku i jeho častí.

Celok môže byť iba vtedy, podľa Štúra, životným celkom, keď každá jeho časť žije bohatým a diferencovaným životom. Medzi rozvojom človeka a rozvojom spoločnosti je zákonitý vzťah; každá spoločnosť, ktorá poruší záujmovú sféru človeka a nerešpektuje faktor jeho individuality, vytvára násilne svoju jednotu, pretože porušuje princíp jednoty v rozmanitostiach. Ľuďom a národom treba dať slobodu, dôveru, treba, aby si sami uvedomili svoju hodnotu a svoj význam pre spoločnosť a ľudstvo. S človekom bez osobnej ceny nemožno vytvárať ani cenný kolektív.

Či možno poprieť, že i tieto Štúrove náhľady nerezonujú s veľmi aktuálnou problematikou dneška? A čím viac sa budeme pýtať na filozoficko-historické otázky o zmysle našej práce a zmysle národnej existencie, tým viac živého a inšpirujúceho nájdeme v diele a mysliteľskom odkaze Ľudovíta Štúra.

FUNDAMENTÁLNA ONTOLOGIA MARTINA HEIDEGGERA

JÁN BODNÁR

Heidegger si kladie ako hlavnú úlohu svojej filozofie objasniť a vysvetliť podstatu bytia. Pretože pátranie po podstate bytia, tvrdí, buď upadlo do zabudnutia, alebo bolo zvedené na nesprávne cesty, je potrebné nadviazať na pred-sokratovskú tradíciu, na filozofický odkaz eleatov, ktorí otázku, čo tvorí podstatu bytia, položili za základ svojich filozofických úvah.

Heidegger má skutočne pravdu, keď tvrdí, že v novovekej filozofii dochádzalo k nesprávnemu stavaniu otázky o základoch bytia, alebo — ako tvrdí Whitehead — „k zlému kladeniu skutočnosti“ (*The Fallacy of Misplaced Concreteness*). Nesprávne stavenie otázky o podstate bytia je jedným z najcharakteristickejších znakov novovekej idealistickej filozofie. Možno povedať, že vyplýva zo samej podstaty idealizmu ako jednostranného, zjednodušeného prístupu ku skutočnosti. Racionalizmus ontologizoval rozum, stotožnil ontologické s logickým a skutočnosť redukoval na logické formy jej myšlienkovvej reprodukcie. Výsledkom racionalistického prístupu ku skutočnosti bolo, že štruktúra skutočnosti bola redukováaná na štruktúru myslenia, že sa vypovedalo nie o skutočnosti, ale o spôsoboch myšlienkového reprodukovania skutočnosti. Empirizmus naproti tomu poprel vnútornú väzbu medzi konkrétnym a všeobecným, zmyslovým a rozumovým, empirickým a racionálnym, ontologizoval zmyslové dáta a pocity, povýšiac ich na základné elementy, stavebné jednotky bytia. Absolutizoval povrchovú, javovú